

Jerzy Grzybowski

"Oczerki po historii wojennego i
morskiego duchowienstwa Rossijskiej
imperii XVIII-naczała XX wiekow :
Itogi 1917 godu", Konstantin
Gienadiewicz Kapkow, Moskwa 2009
: [recenzja]

Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/1 (234), 202-204

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

w 1945 r. Poza tym to właśnie w XIX w. miały miejsce narodziny nowoczesnych narodów europejskich.

Ponadto Boysen sugeruje, że dziewiętnastowieczny, nowoczesny nacjonalizm zburzył w sumie dość harmonijne współzycie Niemców i Polaków w obrębie państwa Hohenzollernów, a także stawia (między wierszami) interesującą tezę, że armia pruska ze względu na swój konserwatyzm i „zasadę dynastyczną” do pewnego stopnia była bardziej odporna na nacjonalistyczne prądy XIX w. niż instytucje cywilne.

Książka zawiera informacje o liczebności i dyslokacji Polaków służących w armii pruskiej. Historyków wojskowości z pewnością zainteresuje wyjaśnienie niemieckiego historyka na pytanie o przyczyny, dla których tak niewielu Polaków zajmowało stanowiska dowódcze w armii pruskiej, a kariera oficera była trudna dla Polaka. Interesująco wypada też porównanie warunków służby wojskowej pełnionej przez Polaków z innymi mniejszościami: Duńczykami i Alzaczycami, z którego wynika, że istniała daleko idąca zbieżność traktowania wszystkich mniejszości przez pruskie władze wojskowe.

W sumie książka Jensa Boysena zasługuje na uwagę, stanowiąc interesujący wkład historiografii niemieckiej do badań nad relacjami między społeczeństwem polskim a armiami zaborczymi w XIX i na początku XX w.

Zbigniew Grabowski

* * *

Konstantin Gienadiewicz Kapkow, *Oczerki po historii wojennego i morskogo duchowienstwa Rossijskoj imperii XVIII–naczała XX wiekow: Itogi 1917 godu*, Moskwa 2009.

Dzieje duszpasterstwa wojskowego w siłach zbrojnych Imperium Rosyjskiego cieszą się niesłabnącym uznaniem współczesnych badaczy rosyjskich. Wciąż rośnie liczba pozycji naukowych i popularnonaukowych poświęconych tej problematyce. Należy podkreślić, że ten temat poruszano niekiedy w literaturze sowieckiej. Ze zrozumiałych względów autorzy sowieccy ukazywali związek duchowieństwa z armią carską i armią „białogwardyjską” jako przejaw „kontrrewolucji” lub „szkodliwego oddziaływania religii na masy chłopsko-robotnicze”. Nic dziwnego, że prace dotyczące tego tematu ukazywały się przy wsparciu organizacji antyreligijnych jako element walki z Cerkwią. Po upadku Związku Sowieckiego otworzyły się nowe możliwości w badaniach roli i miejsca duchowieństwa w strukturze armii rosyjskiej. Godzi się wspomnieć, że we współczesnej Rosji reaktywowano działalność duchowieństwa w siłach zbrojnych. Przemiany polityczno-społeczne przyczyniły się do wzrostu zainteresowania problematyką. Po 1991 roku w Rosji ukazało się około 300 naukowych i popularnonaukowych publikacji poświęconych rozmaitym aspektom rosyjskiego duszpasterstwa wojskowego w XVIII–XX w. Ponadto w ośrodkach akademickich obroniono kilkadziesiąt prac doktorskich i habilitacyjnych. W 2009 r. na rosyjskim

rynku wydawniczym pojawiła się praca Konstantina Kapkowa o duszpasterstwie wojskowym w armii rosyjskiej. Należy podkreślić, że to nie jest pierwsze dzieło na ten temat, które wyszło spod jego pióra – Kapkow znany jest jako autor kilkunastu publikacji poświęconych losom duchowieństwa prawosławnego w wojsku.

Omawiana praca nosi tytuł „Zarys historii wojskowego i morskogo duchowieństwa Imperium Rosyjskiego XVIII–początek XX” i ukazała się w ramach projektu „Latopis”². Jej autor w sposób syntetyczny przedstawia dzieje duszpasterstwa wojskowego od momentu jego utworzenia³ do roku 1917. Kapkow skupia się na kilku bardzo ważnych zagadnieniach, a mianowicie: organizacji duszpasterstwa w armii rosyjskiej (struktura, etaty i utrzymanie duchownych); udziale kapelanów w działaniach bojowych; historii chramów wojskowych. Autor monografii zapoznaje czytelnika ze złożoną i ciągle zmieniającą się w ciągu XIX w. strukturą i organizacją duszpasterstwa wojskowego. W monografii znajdujemy m.in. informacje na temat strat duchowieństwa wojskowego podczas wojen i kampanii, w tym dane na temat kapelanów, którzy dostali się do niewoli. Dużą wagę autor przywiązuje do uhonorowań kapelanów orderami, medalami i odznaczeniami za udział w kampaniach wojennych – temu zagadnieniu poświęcono 55 stron przy ogólnej objętości 256 stron. Monografia rzuca również światło na zakres obowiązków i czynności kapelanów wojskowych, ich wykształcenie i przygotowanie wojskowe. Nie zabrakło również informacji na temat przykładów odwagi kapelanów na polach bitew. Zasluguje również na podkreślenie ostatni rozdział pracy poświęcony losom kapelanów po roku 1917.

Mogłoby się wydawać, że praca ta jest w sumie mało użyteczna lub mało interesująca dla czytelników i badaczy polskich. W rzeczywistości to jednak tylko pozory! Oczywiście, ogromną większość kapelanów w armii rosyjskiej stanowili duchowni prawosławni. Istniało również jednak duszpasterstwo innych wyznań, m.in. rzymskokatolickie. Ten wątek nie uszedł uwadze autora pracy. W połowie XIX wieku w armii rosyjskiej służyło 35 kapelanów rzymskokatolickich, większość przypadła w Królestwie Polskim. Od 1853 r. księża katolicy w wojsku podlegali kolegium duchownemu. W 1867 r. w celu zaspokojenia potrzeb religijnych wojskowych wyznania katolickiego uruchomiono kościoły wojskowe w Warszawie. Po wybuchu I wojny światowej liczba kapelanów wyznania katolickiego zwiększyła się, przy sztabie każdej armii przewidywano po jednym duchownym tego wyznania. Wiele uwagi w pracy poświęcono również wojskowemu duszpasterstwu staroobrzędowców.

Ciekawy dla naszych badaczy może okazać się także rozdział o chramach (sobory i cerkwie garnizonowe) podlegających jurysdykcji wojskowej. W XIX w. na ziemiach polskich znajdujących się w zaborze rosyjskim stacjonowały liczne jednostki armii rosyjskiej wchodzące w skład warszawskiego i wileńskiego okręgu wojskowego. W okręgach tych również działało duszpasterstwo, które dysponowało obiektami religijnymi. Tylko w Warszawie w przededniu wybuchu I wojny światowej znajdowało się kilkanaście świątyń prawosławnych należących do władz wojskowych. W całej Polsce było ich kilkudziesiąt. W monografii

² Projekt „Latopis” istnieje od 2005 r. i jest prowadzony przez uczonych i przedstawicieli Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Celem projektu jest utworzenie elektronicznej bazy zawierającej informacje na temat duchownych wyznania prawosławnego w Cesarstwie Rosyjskim w XIX–XX w. Za pierwszy etap projektu uznano zbiór i systematyzację danych odnośnie kapelanów wojskowych.

³ W 1720 r. Piotr I wydał zarządzenie wprowadzające obowiązek obecności w każdym pułku i okręcie stanowiska kapelana. Organizacja duszpasterstwa była jednak bardzo luźna i niewyraźna. Dopiero w kwietniu 1800 r. Paweł I przeprowadził reformę ustanawiającą strukturę i etaty kapelanów wojskowych.

znajdujemy nawet fotografie niektórych z tych świątyń. Z pracy dowiemy się o dynamice powstawania soborów i cerkwi garnizonowych, warunkach funkcjonowania i stanie materialnym świątyń (zarówno garnizonowych, jak i polowych), także o problemach wynikających z utrzymania świątyń, z którymi borykało się duchowieństwo wojskowe. Autor przybliży również historię tworzenia i zasady funkcjonowania cerkwi (kaplic) usytuowanych na okrętach marynarki wojennej.

Warto podkreślić, że czytelnik nie znajdzie w omawianej książce wyczerpujących i szczegółowych informacji na temat większości kapelanów i świątyń – praca nie jest słownikiem biograficznym ani leksykonem, lecz ma za zadanie jedynie zasygnalizować kluczowe aspekty historii duszpasterstwa wojskowego i dokonać podsumowania dotychczasowego dorobku naukowego. Autor omawia zatem wszystkie wydarzenia w sposób syntetyczny, posługując się jedynie pojedynczymi przykładami. Jeśli chodzi o walory praktyczne pracy, to niezwykle cenny może okazać się rozdział dotyczący bazy źródłowej i obecnego stanu badań nad rosyjskim duszpasterstwem wojskowym. Autor wymienia zespoły archiwalne, czasem nawet z podaniem numerów teczek, które zawierają informacje na temat duszpasterstwa wojskowego.

Mam nadzieję, że omawiana praca, będąca w zasadzie próbą syntezy dziejów rosyjskiego duszpasterstwa wojskowego, będzie torować drogę kolejnym publikacjom na ten temat. W najbliższym czasie można się spodziewać kolejnych prac poświęconych konkretnym aspektom tego zagadnienia. Przykładowo, obecnie autor omawianej monografii pracuje nad słownikiem biograficznym rosyjskiego duszpasterstwa wojskowego. Z pewnością stanie się on przedmiotem wnikliwej uwagi badaczy i miłośników historii.

Jerzy Grzybowski